

De Rode Droom

WIM KOK

Minister-president

De viering van honderd jaar sociaal-democratie ligt eigenlijk al een jaar achter

ons: de SDAP werd immers in 1894 in Zwolle opgericht door de roemruchte 'twaalf apostelen'. Toch is het niet zo vreemd, dat jaar uitstel van de expositie over honderd jaar sociaal-democratie in ons land. In 1895 immers werd, in die andere IJsselstad Deventer, het eerste politieke programma van de jonge SDAP vastgesteld, een vertaling en bewerking van het *Erfurter Programm* van de Duitse SPD, die toen en nog jaren daarna hét grote voorbeeld was. Het programma nam de tweeslag van het Duitse programma over: een korte, krachtige analyse van de maatschappij-ontwikkeling, volgens marxistisch patroon, en vervolgens een reeks politieke eisen ten behoeve van hervormingen voor de korte termijn. Die vormden het 'strijdprogramma' van de SDAP. De democratische eisen stonden daarin voorop. Daarmee scheidde de SDAP zich ook inhoudelijk scherp af van haar voorganger, Domela Nieuwenhuis' Sociaal-Democratische Bond die al het streven naar parlementaire en democratische verbeteringen in 1893 voorgoed had afgevoerd.

Politieke democratie

De nieuwe SDAP wilde, zo klein als zij was, een sterke, hechte en gedisciplineerde organisatie opbouwen: niet alleen in de politieke arena, maar zodra dat zou kunnen ook in de vakbeweging. Zij wilde voorts niet wachten tot de politieke en economische macht haar door de revolutie in de schoot zou worden geworpen. Daar zou het proletariaat, levend 'in toenemende werkloosheid tegenover overmatig lange arbeidsdagen' en lijdend onder 'gebrek aan koopkracht' niet op kunnen wachten.

Juist nu de kans op parlementaire invloed laten liggen vonden de twaalf oprichters onaanvaardbaar: behandelde in 1894 de Tweede Kamer niet een voorstel tot uitbreiding van het kiesrecht tot alle mannen die konden lezen en schrijven en die niet op de bedeling waren aangewezen? Zeker, dit voor-

stel was in de Kamer gestrand, maar alles wees erop dat vooruitstrevende

liberalen en hervormingsgezinde katholieken en anti-revolutionairen aanzienlijke uitbreiding van het kiesrecht nastreefden. De kieswet-Van Houten bracht alsnog belangrijke uitbreiding daarvan in 1896.

Alleen al daarom is het geen wonder dat de SDAP van 1895 de politieke democratie in het strijdprogramma voorop stelde: algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen, het volksinitiatief en het referendum in plaats van de Eerste Kamer die zou moeten worden afgeschaft. En ... 'uitgebreide zelfregering der gemeenten'. Dat algemene kiesrecht is er, mede door het onvermoeibare drijven van de SDAP, 22 jaar later gekomen, voor vrouwen nog twee jaar later. Gemeentebesturen zullen vandaag wellicht in nostalgie de zin lezen over de verlangde 'zelfregering'. Toch denk ik, dat ook zij inzien dat de rol van de lokale democratie vandaag nog steeds groot en belangrijk is en in de komende jaren aan betekenis kan en zal winnen. Bovendien: medebewind door gemeenten omvat tegenwoordig heel wat meer aan eigen beslissingsruimte dan aan het einde van de 19e eeuw.

Met het referendum – u weet dat – is het allemaal minder voorspoedig gelopen. De eerlijkheid gebiedt vast te stellen dat de SDAP na aanvankelijk enthousiasme zelf de belangstelling ervoor verloor. Troelstra's ervaringen met de grote massa-actie in 1918, gericht tegen zijn zogenaamde revolutiepoeging, deden hem sterk twijfelen aan de zin van het referendum. Nog altijd is een veelgehoord bezwaar tegen het referendum dat het conserverend werkt, ook als verandering op haar plaats zou zijn. Belangrijker vind ik echter dat het referendum de wetgever dwingt om op essentiële punten ook buiten verkiezingstijd een beslissend debat met meerderheden en minderheden in de bevolking aan te gaan. Hoe dan ook, het is de ironie van de geschie-

denis dat eerst nu, 100 jaar na de vaststelling van het eerste SDAP-programma, een kabinet werkt aan de constitutionele vormgeving van het referendum.

Wat wij van dat eerste programma van 100 jaar geleden, inclusief het referendum, in elk geval ook vandaag nog kunnen leren is, dat alle maatschappelijke vormgeving en hervorming begint bij de koestering en het voortdurende onderhoud van de democratie, meer in het algemeen: de relatie tussen staat en burger. Telkens opnieuw immers rust op elke politieke partij, in elk geval op die van de sociaal-democratie, de dure plicht de democratie kritisch te bezien en haar zo nodig te vernieuwen. In het regeerakkoord van 1994 is dat besef terug te vinden.

Geschiedenis uit noodzaak

Socialisten hebben iets met de geschiedenis, die nu zo'n honderd jaar ook *hun* geschiedenis is. Dat is niet zo'n wonder. Want ook al wil ik u de gevoelens van nostalgie en vertedering niet ontnemen als u straks de tentoonstelling gaat bekijken, dat is niet de reden voor onze historische aandacht. Die heeft alles te maken met onze marxistische oorsprong: lag niet, voor wie het maar wilde zien en beseffen, in de historische ontwikkeling de weg beschreven naar de nieuwe socialistische samenleving; was het niet noodzakelijk telkens opnieuw het juiste moment daarin te zien en te waarderen en daaraan het vereiste handelen te ontleen? Zo deterministisch kunnen wij over geschiedenis niet meer denken; zij is niet langer de norm voor ons handelen. Maar daarom hoeven wij onze belangstelling ervoor nog niet te verliezen, valt er ook van de geschiedenis te leren. Er zou, bijvoorbeeld, van zijn te leren dat onze meest constructieve ideeën en concepties dikwijls een niet-socialistische oorsprong hadden en in elk geval ook door niet-socialisten met ons konden worden gedeeld. Ik denk daarbij aan het economische denken van J.M. Keynes en de sociale ideeën van Lord Beveridge, die beiden links-liberalen waren. Er zou, nog een voorbeeld, van zijn te leren hoeveel wij danken aan onze gemeentebestuurders tussen de beide wereldoorlogen die in veel opzichten de weg hebben gewezen naar de na-oorlogse verzorgingsstaat.

Een stelsel van beoordelingsnormen

Ik denk dat ik niet de enige ben als ik concludeer dat de grote theorieën, die van het marxisme en die van

het plansocialisme, hun betekenis voornamelijk hebben ontleend aan hun mobiliserend en wervend vermogen, méér dan aan hun wetenschappelijke pretenties. Dat is geen pleidooi om theorievorming na te laten, om twee redenen. In de eerste plaats zal een partij als de onze het nooit kunnen stellen zonder voortdurende en stelselmatige bezinning op onze aspiraties en ideeën voor de toekomst.

Welvaart, sociale zekerheid, algemeen toegankelijke voorzieningen zijn noodzakelijk maar zij zijn geen 'rustig bezit'. Daar zijn wij intussen wel achter. Wetenschappelijke zekerheid, zoals het marxisme leek te bieden, hebben wij niet meer maar dat sluit niet uit dat wij voortdurend onze wil en onze 'begeerten' moeten toetsen aan analytisch inzicht. Daarin hebben wij een traditie hoog te houden.

De tweede reden is er één van meer morele aard. Het socialisme van vandaag is geen wetenschappelijke doctrine meer; het is nu een stelsel van beginselen en beoordelingsnormen waarmee wij naar de maatschappelijke werkelijkheid kijken. Het kost, dunkt mij, niet veel moeite om in te zien dat op mondiaal niveau de sociale ongelijkheid en onrechtvaardigheid ons, sociaal-democraten, met huiver moet vervullen en met verontwaardiging: omdat zij tot bittere armoede en feitelijke slavernij leidt, tot oorlog en terreur, tot vernietiging van duurzame natuurlijke hulpbronnen. Ook in eigen samenleving kruipend sluipend armoede en sociale desintegratie weer binnen. Wie denkt dat na honderd jaar de sociaal-democratie haar tijd wel heeft gehad en is uitgediend, die vergist zich deerlijk. Ik ben geneigd te zeggen: was het maar waar. Dat brengt mij weer terug bij de geschiedenis, niet uit nostalgie maar uit noodzaak. Zo hoort het ook, onder sociaal-democraten. Nogmaals, dat hoeft de vertedering niet dood te slaan; vooral niet de bewondering voor al die mannen en vrouwen die de Nederlandse sociaal-democratie groot hebben gemaakt: in de staat en in de stad, in de vakbeweging en in de coöperatie. Want, deze tentoonstelling is een familiereünie tegelijk; zij zou zonder familiebijstand niet eens mogelijk zijn geweest: van de FNV en een aantal van haar bonden, de Nationale Woningraad namens de woningcorporaties, het Bouwfonds Nederlandse Gemeenten en die altijd weer voor ons zo belangrijk gebleken Centrale, ook al heet die nu 'Reaal'.

De tentoonstelling over 100 jaar sociaal-democratie in Nederland, 'De Rode Droom', is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van het Rijksmuseum en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, ook al vindt zij hier in de Nieuwe Kerk plaats. Dat wijst er op hoezeer de sociaal-democratie is geworden van een vrees verwekkende groep van 'Vaterlandslose Gesellen' tot een integrerend en constructief onderdeel van de Nederlandse samenleving en geschiedenis. Reden te meer voor mij om met vreugde en trots deze tentoonstelling, De Rode Droom, te verklaren voor *geopend*.

Toespraak minister-president W. Kok bij de opening van de tentoonstelling 'De Rode Droom', 100 jaar sociaal-democratie in Nederland, 11 oktober 1995, De Nieuwe Kerk te Amsterdam

Bij deze tentoonstelling is een boek verschenen: 'De Rode Droom. Een eeuw sociaal-democratie in Nederland.' (Uitgeverij SUN), bestaande uit een beeldverhaal, een voorwoord van Wim Vroom (oud-directeur van de afdeling Nederlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum Amsterdam) en het essay 'Begeerten en idealen' van de Amsterdamse historicus Piet van Rooy.